

FŐCZE JÁNOS

MOSZKVA TRÓJAI FALOVA?

A MADOSZ a két háború közötti Erdélyben

Erdélyben, de Moszkva felé fordulva

■ Nem tudhatjuk biztosan, hogy milyen volt a két háború közötti erdélyi lakosság politikai beállítottsága, de – minden 1945 utáni fókuszváltási igyekezettől függetlenül – inkább a konzervatív és a jobboldali beállítottság tűnik meghatározóbbnak. Mégis, a baloldali gondolat képviselői nagyszámban kerültek ki a főként magyarok (illetve a magyar kultúrájú más kisebbségek) dominálta erdélyi városi munkásosztály és a romániai magyar értelmiség soraiból. Az 1921-ben Romániában is szociáldemokratákra és kommunistákra szakadt szocialistákhoz képest is kifejezetten érdekes színfoltot képeznek a korszakban az inkább társutasnak számító madoszosok, azaz az 1934. augusztus 19-én alakult Magyar Dolgozók Országos Szövetsége tagjai. A hivatalosan szűk két évet működött MADOSZ-ban¹ (1936. január 8. – 1938. február 8.) összekovácsolódott mag a MADOSZ megszűnte után is összetartott, és a jól működő helyi szervezetek sem számolódtak fel, hanem a Romániai Magyar Népközösségbe próbáltak meg integrálódni. A második bécsi döntés ehhez viszonyítva lényegesen nagyobb törésvonalnak bizonyult. Észak-Erdélyben a tagok nagyobb része a tartományrész magyar

...mi is volt valójában a MADOSZ, autentikus kisebbségi baloldali generációs csoportosulás vagy Moszkva trójai falova Erdélyben?

uralom alá kerülését követően többnyire lemorzsolódott – az ottani magyarok számára ugyanis ezzel „megoldódott” a nemzetiségi kérdés. Ugyanekkor Dél-Erdély magyar kisebbségét soha nem látott kitettség, az összeomlások idején (például a királyi diktatúra bukása) pedig jog-, sőt gyakran létbizonytalanság sújtotta.² Az egykori madoszosok előtt három út állt a kettéosztott Erdély mindkét oldalán: kereshettek maguknak tisztes polgári egzisztenciát, és független értelmiségiként léphettek fel (így tett például a rövid időre Kalotaszentkirályon tanárnak álló és a *Magyar Nemzetbe*, illetve a *Kelet Népebe* író Balogh Edgár), végleg befejezhatték a politikai tevékenységüket (Séra Zoltán esete), vagy beállhattak a rosszul szervezett, de létező földalatti kommunista pártba, azaz *illegálitásban vonulhattak* (Bányai László vagy Vincze János). Mindenesetre a legális szervezetként működő MADOSZ tulajdonképpeni története egészen rövid, és ez magyarázza is az igazi tömegszervezetté válás kudarcát – a madoszos eszmék terjedését korlátozó, az erdélyiek inkább jobboldali meghatározottságából adódó alaphelyzet mellett.³

Mit is gondolt dióhéjban ez a – legyen ez pozitív vagy negatív töltetű jelző – csodabogár szervezet a világról és Erdély helyéről benne? A MADOSZ létezése alatt végig a budapesti hivatalos revizionizmussal szemben határozta meg magát, demokrata és baloldali népi alapokon állt, emellett pedig az antifasizmus két világháború közötti változata helyi képviselőjeként is fellépett. Az, hogy az erdélyi magyar kisebbség sorskérdésekre eredeti és mai szemmel is értékelhető válaszokat tudtak a szervezet megfelelő felkészültséggel rendelkező tagjai adni, nagyban a magyarországi népi mozgalomba való beágyazottságuknak köszönhető. Számos kérdésben osztották a népiek nézeteit. Ilyen volt a népi kultúra beemelése a polgári művelődésbe, a Duna-medence kis népeinek összefogása a német térnyerés ellenében, a Petőfi-kultusz és a magyar szabadságharcos hagyomány ápolása, a falukutató mozgalom pártolása és művelése, valamint a kisebbségi jogok tiszteletben tartása a többségi nemzet állama által, illetve a szociálisan érzékeny állami politikák alkalmazásának követelése. Más kérdésekben azonban – mint a fajiság gondolata, a Szovjetunió iránti rajongás vagy Erdély visszacsatolásának a kérdése – véleményük árnyalatokban vagy gyökeresen eltért a népiek többségétől. Ezt lehangsúlyosabban Féja Géza fejezte ki, amikor arra figyelmeztette őket, hogy a népet *a nép nélkül* akarják „megváltani”. „Vértódulással nem lehet politikát csinálni. Ti a levegőben lógtok” – figyelmeztetett. Utólag az is kérdésként merülhet fel, vajon a Duna-medence népeinek összefogását hangoztató madoszosok mennyire értették ezen egy önálló, a német és a szovjet államtól is független geopolitikai térség létrehozását. Elképzelhető – sőt valószínűsíthető –, hogy többségüknek ez csupán retorikai szempontból volt fontos, és inkább kívánták a szovjet befolyás alatti Közép-Kelet-Európa realitását.

A MADOSZ a korszakban egyfajta karanténban működött, ami az erdélyi magyar belső nyilvánosságot illeti. Mint Nagy Mihály Zoltán talá-

lón írta: „A korabeli magyar közvélemény nem érezte magáénak, külső hatalmakat, erőket érzékelt a MADOSZ mögött.”⁴ Az Országos Magyar Párt (OMP) politikusai stratégiai és taktikai szempontokat egyaránt figyelembe véve törekedtek a MADOSZ (de egyébként bármilyen velük szemben szerveződő romániai magyar párt) lehető legtökéletesebb elszigetelésére a szélesebben vett romániai magyarságtól. Ezeket kivétel nélkül a román állam gyökerek nélküli teremtményeinek értékelték, és a központi hatalomnak a romániai magyarok egységét megtörni igyekvő akaratának a megnyilvánulásait látták bennük.

A szocializmus eszmeköréből sarjadt szervezeteket más szempontból ugyan, de szintén elutasították. Olyan kihívásként értelmezték ezeket, amelyet nem engedhetett meg magának egy ekkora kisebbség egy olyan nemzetállamban, mint amilyen a két világháború közötti Román Királyság volt. Elutasításukban kétségkívül szerepet játszott az is, hogy még 1924-ben az akkori liberális kormány kommunistabarátsággal vádolta a pártot, és ez felvetette a párt betiltásának kérdését,⁵ de egyes politikusoknál a kommunisták elutasítása inkább származott belső értékítéletből.⁶ Másoknál mindez stratégiai megfontolással is társult. Sulyok István például egy 1931-es tanulmányában kifejtette, hogy szerinte az osztályalapú politikai megoszlás a homogén nemzetállamok esetében elfogadható, de „népkisebbségi helyzetben” nem. Érvelése szerint csak az államalkotó nemzetek engedhetik meg maguknak, hogy „az osztályok tusája szabadon hullámozzék” e keretek között anélkül, hogy veszélybe sodródniának „a nemzeti élet funkciói”. „Míg a kisebbségi helyzetben az osztálytagozódás állandóan azzal a veszéllyel fenyeget, hogy az osztályérdek az új edény, vagyis az új állam horizontális társadalmi rétegződéseiben keres támaszt és elhelyezkedést, keres politikai szövetségest is, s ezzel elvesz a szilárdabb egység konstrukciója számára vagy legalább is neutralizálódik, külszínek óvására szorítkozik, s a nélkülözhetetlen aktív áldozatos és tette kész közreműködésből visszahúzódik” – érvelt álláspontja mellett. Sulyok az osztályszolidaritással a „népkisebbségi” helyzetből következő szolidaritást állította szembe, és kifejezte reményét, hogy az utóbbi az előbbinél erősebbnek fog bizonyulni.⁷ Érthető tehát, hogy a baloldali és az OMP-vel szemben stratégiai kihívást támasztani igyekvő MADOSZ-szal szemben az erdélyi magyar hagyományos elit nagyon is elutasító volt.

Miután a harmincas évek második felében és a Kominternben lezajlott népfrontos fordulatra reagálva a román állam maga is megengedőbb lett a kommunistákkal társutas szervezetekkel, ugyancsak Sulyok volt az, aki egy 1936-os cikkében a MADOSZ-szal szembeni stratégiát az erdélyi magyar nyilvánosság előtt megfogalmazta. Ő a MADOSZ-t Moszkva trójai falovaként azonosította Erdélyben. Ami Spanyolországban a *frente popular*, és Franciaországban a *front populaire*, az próbál lenni Romániában a Nemzeti Parasztpárt körül formálódó szövetség – állapította meg Sulyok. A politikus püspök ezután a *Brassói Lapokat* kritizálta, felróva a lap szerkesztőségének azt is, hogy cikkeikben mintegy „polgárjogot” ad-

tak a MADOSZ-nak – ezt vehetjük úgy is, mint Sulyok figyelmeztetését arra, hogy a MADOSZ és az általa képviselt eszmék kitortek a „karanténból”, hiszen a *Brassói Lapok* a korszak legnagyobb példányszámában eladott erdélyi magyar lapja volt. Hogy a párt kétes eredetét illusztrálhassa, cikkében Sulyok személyes támadást idéző stílusban írta le Bányai Lászlóról, a szervezet központi titkáráról azt, amit az 1933-as lebukásakor rábizonyítottak: „Főtitkára egy püspöki pénzen Párizsban nevelkedett tanár, akit az egyik katolikus gimnáziumból azért kellett eltávolítani, mert tanári tekintélyét arra használta fel, hogy a kiskorú ifjak között kommunista sejteket alakított!”⁸

De valóban csak ennyi lett volna a MADOSZ? Ennek a kibontása előtt mindenképpen le kell szögeznünk, hogy a MADOSZ kezdettől fogva illeszkedett a Komintern stratégiájába, és így mozgásterét nem önmaga határozta meg, hanem az, hogy mit gondoltak éppen Moszkvában arról, hogy az Erdélyt is magába foglaló térségben mi a teendő a kommunista pártok hatalomra juttatásával és egyben – egyáltalán nem utolsó sorban – Moszkva geopolitikai érdekeinek a szolgálatával kapcsolatban. Nem meglepő tehát, hogy az 1934-ben alapított MADOSZ, és az egy évvel korábban, 1933 júniusában létrehozott elődszervezete, a Demeter János jogász és újságíró vezette Országos Magyar Párt Ellenzéke (OMPE) gondolati csírája a Kommunisták Romániai Pártja külföldön, Moszkvához közel szervezett 1931-es V. kongresszusán szökkent szárba. Ekkor a *Schlosser* álnéven jegyzőkönyvezett Kun Béla, a Kommunista Internacionálé Balkáni Föderációja vezetőjeként fogalmazta meg a következőket: „Azt már most elmondhatom, hogy csoportok, sejtek kell létrejöjjenek a Magyar Párton belül, hogy elszakítsuk a szegény- és középparaszti tömegeket tőle. Így egy olyan mozgalmat fogunk majd teremteni, amelyik szemben áll Horthyval, a magyar burzsoáziával és a román imperializmussal is.”⁹

Az OMPE még a Magyar Párton belül alakult meg, de tiszavirág-életűnek bizonyult. A későbbi események szemszögéből nézve ugyanakkor egyértelmű, hogy a szervezet mintegy egyéves működése megágyazott annak, ami később a MADOSZ lett. A szervezet életét vizsgálva feltűnő, hogy a Komintern vonala és annak néha homlokegyenest ellenkező irányai milyen nagy mértékben meghatározták a MADOSZ szervezkedéseit és politikáját. Ha így nézzük, a MADOSZ valóban Moszkva trójai falova volt Erdélyben. Azonban – mint látni fogjuk –, ami ennyire távolról nézve ilyen sommásan leírható, közelebről egészen másként néz ki. Vizsgáljuk meg egy eseten keresztül a nemzeti-forradalmi MADOSZ működését és stratégiáját, aztán pedig nézzük, a Moszkvára figyelő társutas mozgalmon túl mi volt még a MADOSZ?

Gyimes, 1934. A nemzeti-forradalmi vonal kudarca

■ Mint említettem, a Komintern a harmincas évek elején még a nemzeti-forradalmi vonalat követte, amelynek értelmében lényegében a nemze-

ti elnyomást elszenvedő kisebbségek fellázításán ügyködött, és a megrendült hatalom szorult helyzetét kihasználva képzelte el hatalomra jutatni a kommunista pártot. Paradox módon a MADOSZ legsikeresebb akciója, amelyet a nemzeti-forradalmi korszak alatt végbe vitt, és a gyimesi csángók fellázításában merült ki, egyben a szervezet tulajdonképpeni fel számolását is magával hozta. De mi is történt Gyimesben 1934-ben?

A gyimesi események, a csángók lázadásának a kiobbantásához egyrészt a harmincas évek eleji gazdasági válság, a széles tömegeket érintő munkanélküliség, a megnövekedett és akár elkobzott javak révén erőszakkal behajtott adók, valamint a kisebbségi oktatás ellehetetlenítése egyaránt szerepet játszottak. Kellett azonban mindehhez Mezei Lajos is, a MADOSZ központi titkársága tagja, akit Rángecz József, a KRP kolozsvári területi titkára 1934 augusztusában küldött a Csík megyei Gyimes völgyébe, miután a Szamos-parti városba is eljutott az ottani általános elkeseredettség híre.¹⁰

A völgy, ahol helyi madoszos csoport is működött,¹¹ egyre nagyobb figyelmet kapott a MADOSZ lapjában, a *Székelyföldi Néplapban*. Az újság szerkesztői arra buzdították a csángókat, hogy szervezzék meg magukat, és vegyék kezükbe a sorsukat. A maguk során a helyi madoszosok is hasonló lépésekre ösztönözték a völgy lakosságát. „Vezessen titeket az OMPE,¹² ahol nem nadrágos urak diktálnak, hanem mi magunk, lobogó inges csángók vesszük kezünkbe sorsunk irányítását” – olvasható egy Gyimesből küldött olvasói levélben.¹³

A megmozdulás közvetlen kiváltó okát egy olyan eseményben jelölhetjük meg, amelyik képes volt az egyre szélesebb körre kiterjedő elégedetlenséget lángra lobbantani: egy gyilkosság, amit Constantin Ciurdea állami tanító és igazgató követett el a „kultúrzonának” minősített Csík megyéhez tartozó Gyimesbükkön. Ciurdea önvédelemből vagy sem, lelőtte az egyik falubelit, aki feltehetőleg azért látogatta meg, hogy számonkérje rajta gyermeke bántalmazását. Az erőszakos halál és a hatóságok cinkossága felháborította a lakosságot.¹⁴

Mezei és a helyi szervezkedők hathatós lázítása nyomán október 15-én reggel mintegy félezer fős tömeg – fejszéssel, kapákkal felfegyverkezve – jelent meg a gyimesbükki polgármesteri hivatal előtt. Szerencsétlenségükre a polgármester és a tanácsosok rosszul mérték fel a tüntetők elégedetlenségének mértékét, és még csak meg sem próbáltak alkudozni velük. A hajthatatlan előljárákat látva a tömeg egy ponton türelmét veszítette, és erőszakkal betört a polgármesteri hivatalba. A polgármester és a jegyző ugyan elmenekült, de a tanácsosok egy hátsó szobában rekedtek. Vorzsák Iuliu nyomozóügynököt és Victor Gușeală adóbehajtót a tömegben lévő nők a guzsalyaikkal kezdték ütni, verni.¹⁵

Ekkor érkeztek meg a menekülő polgármester által riasztott rendőrök, akik többször is a levegőbe lőttek, hogy lecsillapítsák a feldühödött tömeget. Közben kiemelték a tömegből Nagy Anóka Péter gyimesbükki lakost, a megmozdulás egyik fő szervezőjét, akit a polgármesteri hivatal egyik

kisebb szobájába zártak. Az emberek azonban ezt nem hagyták annyiban, és kiszabadították Nagyot.¹⁶ Az ezt követő, filmes toposzokat idéző pillanatról, ami után a csendőrököt lefegyverezték a fellázadt csángók, így tudósított a *Keleti Újság*: „A csendőrség ekkor riasztó sortüzet adott le a levegőbe, és oszlatásra szólították fel a tömeget. Az asszonyok ekkor a csendőrök elé léptek, széthúzták melleiken a ruhát, és mindnyájan azt kiáltották, hogy: ide lőjjetek!”¹⁷ A dühös tömeg ezt követően Ciurdea tanító ellen indult, aki kénytelen volt elmenekülni. Eközben a többiek visszaszerezték a hatóságoktól a befizetetlen adók miatt lefoglalt javakat.

Gyimesközéplekon ugyanazon órában, ugyanazon a napon indult meg a tömeg a polgármesteri hivatal ellen. A tömeget vezető a gyimesbükkinél lényegesebben kevesebb – legtöbb száz – tüntető képviselőjében próbált meg tárgyalni a polgármesterrel. A középlekiak a bükkiektől eltérően öt pontba foglalva fogalmazták meg a követeléseiket. Az ezeket tartalmazó lapot egy küldöttség adta át a község jegyzőjének. Mint a nyomozók később kiderítették, a dokumentum két gyimesközépleki lakos műve volt: Tankó Imre Vajda sugalmazására Póra Imre írta. A tüntetők követelése az elkobzott javak visszaszolgáltatására, az adók miatti lefoglalások gyakorlatának a beszüntetésére, a magyarul is tudó tanítók kinevezésére, az agrárreform keretében kapott földek kiosztására a lakosságnak, a fakitermelők által használt utak megjavítására, valamint falugyűlések rendszeres összehívására vonatkoztak.¹⁸ A gyimesközépleki községhezán, ahol már értesültek a gyimesbükki események elfajulásáról, óvatosabbak voltak az előjárók. Megpróbáltak tárgyalni a tüntetőkkel, azonban a nekik átadott lapon lévő pontokat – arra hivatkozva, hogy azokat nem az ország hivatalos nyelvén, románul írták – nem voltak hajlandók elfogadni. Miközben bent tárgyalások folytak, a nők feltörték azt a helyiséget, ahová összegyűjtötték az elkobzott javakat, és egy szekerre rakva elszállították, majd visszaadták az egykori tulajdonosoknak. A községi jegyző végül felhívta a Csík megyei pénzügyi igazgatóságot, amelynek kész tények elé állított vezetői *utólag* beleegyeztek az elkobzott javak visszaadásába. A tüntetők ezután szétszéledtek.

A két gyimesi községben lezajlott eseményeket követően a mintegy negyven kilométerre lévő Csíkszeredából kivonult a csendőrség és egy harminc főből álló katonai különítmény. A katonai különítmény megszállta a vasúti állomást, a postát, a jegyzői hivatalt és a hidakat is, valamint ellenőrzése alá vonta a forgalmat. A „lázadás” elfojtására azonban nem volt különösebb szükség, ugyanis a csángók a javaik visszaszerzése, valamint a gyimesbükki erőszakoskodások után hazamentek. Mezei Lajos kerülőúton hagyta el a völgyet, majd Kolozsvárra érkezve egy deszkabódéban húzta meg magát a Donát úton.¹⁹ A csendőrök közben több mint kétszáz gyimesit hallgattak ki, hogy kiderítsék, kik állhattak az események mögött. Végül tizenhét személyt helyeztek Csíkszeredában előzetes letartóztatásba. A vizsgálat során ugyan fény derült arra, hogy nemcsak

helyiek vettek részt a megmozdulást megelőző szervezkedésben, azonban az előállított csángók nem adták ki Mezeit.²⁰

A Gyimes-völgyi események²¹ a MADOSZ számára az első nagyobb sikeres akciót jelentették, azonban ebben az esetben kibogozhatatlanul egybefonódott a kommunisták és a MADOSZ-vonalon tevékenykedők szerepe a megmozdulásban.²² A „babérokat” azonban csak a legális szervezet, a MADOSZ igyekezett learatni: kiáltványok és petíciók sorozatával követelte a csángók szabadon engedését, és egyúttal saját akciójának nevezte az eseményeket.²³ Az egyre sikeresebbnek tűnő, szervezetépítésre is alkalmas fellépés a csángók ügye mellett azonban visszaüött. A hatóságok a dési MADOSZ-szervezet vezetőjén, Horváth Sámuelen keresztül azonosították Mayer László központi titkárt, és mindkettőjüket letartóztatták.²⁴

A vallatás során Mayer először azt állította, hogy a Gyimes-völgyiek lázadásáról a sajtóban olvasott először, és amikor decemberben otthon, Csíkszeredában tartózkodott, hozzájutott a gyimesiek ellen összeállított vádirathoz. Ebből elmondása szerint azt a következtetést vonta le, hogy a lázadás nem az állam ellen irányult, hanem annak társadalmi okai voltak, és emiatt a csángók letartóztatása, majd perbe fogása nem volt igazságos. Ugyanakkor azt is elmondta, hogy miután december végén visszatért Kolozsvárra, tizenkét példányban küldte el a gyimesiek melletti szolidaritás jegyében írt petíciót: két példányt Désre, hármat Zilahra, hármat Marosvásárhelyre, kettőt Margittára és további kettőt Brassóba postázott.²⁵

Mayert a vallatás minden bizonnyal nehéz órái után a kolozsvári Sziguránca börtönében tartották fogva, majd rövidesen előzetes letartóztatásba helyezték. Második rögzített kihallgatására közel egy hónappal később, március 13-án került sor. Ekkora Mayert már megtörték,²⁶ azonban még mindig egy ártatlanságához ragaszkodó emberként beszélt a történetéről. A korábban felvett jegyzőkönyvvel szemben kihallgatóit már nem annyira a kiáltvány érdekelte, hanem a MADOSZ jellegéről és a gyimesiekkel fenntartott kapcsolatáról faggatták. Amellett, hogy elmesélte a szervezet történetét, amelyet vezetett, Mayernek arra is magyarázatot kellett adnia, hogy mit értett az alatt, hogy a csángókat nemzetiségi szempontból elnyomja a román állam, valamint, hogy mire gondolt, amikor a román imperializmust okolta a magyarok által elszenvedett sérelmekért? Mayer az első kérdésre példaként a magyar állami iskola biztosításának, valamint a magyar nyelv adminisztrációban történő használatának a hiányát hozta fel, és annak a véleményének adott hangot, hogy ezeket a feladatokat az államnak kellene ellátnia. Ezt követően azt is levezette, hogy miért beszél *román nemzeti imperializmusról*: szerinte a nemzetiségi elnyomás létezése az egyértelmű bizonyítéka annak, hogy román imperializmusról beszélhetünk, hiszen az a „nemzetiségi elnyomás anyja”.²⁷ A kihallgatása után Mayert egészen a május 7-re kitűzött peréig előzetes letartóztatásban tartották.

A gyimesi csángók négyszer elhalasztott perét végül 1935. április 13–14. között tárgyalták. A védelmet a MADOSZ és a kommunista párt

szervezte meg. Törökfalvi István kolozsvári,²⁸ Petre Grozdea bukaresti, Radu Olteanu brassói és Ion Gheorghe Maurer segesvári²⁹ ügyvédek vállalkoztak a gyimesiek képviselőjére. A per eredményeképpen négy személyt ítélték el. Ezek közül Tankó Imre Vajdát háromhavi fogházra és ötezer lej pénzbírságra, Sántha Anna Perdit egy havi fogházra és ötszáz lej pénzbüntetésre, valamint Bilibók György és Cojocarú György gyimesbükki lakosokat tizenöt-tizenöt napi fogházra és ötszáz lej pénzbüntetésre ítélték. Tankó Imre Vajdát az ötpontos követelést tartalmazó beadvány „sugalmazása”³⁰ miatt lázításban találták bűnösnek. Sánthát, Bilibókot és Cojocarut hatóság elleni erőszakért ítélték el.

A MADOSZ aktivistái elleni hatósági fellépést újabb letartóztatások és előállítások követték, ami egy időszakra megbénította a szervezetet. A nemzeti-forradalmi MADOSZ válságából nem mutatkozott egyszerűen járható kiút.

Közösségépítés és népfrontos politika Erdélyben (1935–1939)

■ Csábító lenne tehát csupán a Moszkvára figyelő szervezet és az erdélyiektől, illetve az erdélyiségtől idegen mozgalom képét látni felsejleni, ha a MADOSZ-ra gondolunk, de ugyanakkor meglehetősen leegyszerűsítő is. Hiszen a Komintern rendelkezéseit először a Kommunisták Romániai Pártjának bukaresti központján keresztül, majd pedig Kolozsváron át kapták kézhez – és ezek, míg elértek hozzájuk, számos átértelmezésen eshettek át.³¹ Nem tekinthetünk el attól sem, hogy a MADOSZ a Román Királyság politikai rendszerének a keretei között működött, miközben az erdélyi és a tágabban vett magyarság sorskérdéseire a magyarországi népi mozgalom képviselőinek a gondolataival válaszolt. A madoszosok olyankor voltak nyíltan a magyar revizionizmus ellenfelei, amikor az erdélyi magyarság körében éppen ennek a jövőváltozatnak lett mind nagyobb bázisa. Kellemetlen elszigeteltségükkel párhuzamosan a (főleg a vidékről a romániai nagyvárosokba alkalmi munkára érkezett) földművesek megszervezésére, „madoszos” szellemben történő szocializációjára törekedtek. Vegyük szerre ezeket!

Az 1935 közepétől 1936 végéig tartó időszakban a népfrontos MADOSZ-nak már volt esélye az engedélyeztetésre: ezt 1936 januárjában sikerült elérniük. A törvényesítő dokumentumot érdekes módon éppen az a Nemzeti Parasztpárt baloldali szárnyához tartozó Nicolae Lupu írta alá az Országos Választási Bizottság elnökeként, akivel később a népfrontos mozgalom kereteiben a madoszosok szoros kapcsolatot ápoltak. Időközben Mayer László unokatestvére, a már említett Bányai László lett az új főtitkár, aki energikusan látott hozzá az immár népfrontos szervezet építésének.

A MADOSZ történetének legjelentősebb időszaka törvényes létezésének utolsó éve, 1937. Bányai főtitkári megbízatása folytatódott, de megjelent egy viszonylagosan új szereplő is a színen, a csíkszentdomokosi

származású brassói kisiparos Kurkó Gyárfás, aki beváltotta a hozzá fűzött reményeket. Elnöki megbízatása alatt a szervezet megerősítette kapcsolatait az ország második legjelentősebb pártjával, a Nemzeti Parasztpárttal, fenntartotta addigi szövetségeit a kisebb háborúellenes szerveződésekkel, és a magyarországi népi mozgalom baloldali szárnyának gondolataival rezonálva a Duna-medence népeinek összefogásában, a nép felvilágosításában, megszervezésében és a háború elleni propagandában keresett fogódzókat a korszak kihívásaival szemben. Ugyanakkor a párt a népfrontos taktikának megfelelően enyhített az erdélyi magyarság legbefolyásosabb szervezeteivel, az Országos Magyar Párttal és az erdélyi magyar egyházakkal szembeni elutasító álláspontján. Azonban annak ellenére, hogy az 1937 végi országos kongresszusán úgy tűnhetett, hogy szervezetileg megerősödött, és valóban tömegek állnak mellette, a decemberi választások egyáltalán nem váltották be a madoszosok reményeit: a székely megyékben alig sikerült pár ezer szavazatot szerezniük, ráadásul úgy, hogy ezeken az udvarhelyi Kisgazdapárttal, valamint a PNT-vel osztoztak.

A Kommunisták Romániai Pártjával ezen időszak alatt is szoros kapcsolatban voltak ugyan, de itt már körvonalazódott az a MADOSZ, amelyik kiforrottnak minősíthető ideológiai alapvetésekkel rendelkezett, és a romániai magyar belső nyilvánosságában jegyzett és széles körben elismert szellemi vezetőt (Balogh Edgár) tudott felmutatni. Bányai ekkoriban jelentette ki, hogy a párt törvényes és magyar jellegét megőrzendő dekonspirálódott kommunistákat (miközben ő maga is annak számított) a szervezet soraiban egyáltalán, zsidókat pedig vezető pozíciókban nem szeretnének látni. Ezzel, még ha tisztázni igyekeztek is, hogy a kommunista meggyőződés nem akadály a párttagságnak, és hogy a zsidókat nem antiszemita indíttatásból szeretnék a párt hierarchiája alsóbb szintjein tartani, a korábbi MADOSZ-tól lényegében különböző szempontokat figyelembe vevő szervezet képe rajzolódik elénk: a két háború közötti romániai politikai rendszer működtetői és a Nemzeti Parasztpárt elvárásainak megfelelni akaró népfrontos MADOSZ-é.

A párt bázisa is változott ugyanakkor. Az a csoport, amelyik egykor az Országos Magyar Párt Ellenzékében (OMPE) tevékenykedett, részben széttöredezett. Ennek legtöbbször életúttal kapcsolatos okok álltak a hátterében: a fiatalok egyik részének sikerült az 1935 körüli időszakban elhelyezkedni. Az egykor még az *Ellenzéki Közlöny* címlapjához a nevét adó Csögör Lajos például fogorvosként a nagyenyedi Bethlen Gábor Kollégiumban kezdett praktizálni, Demeter János sajtópereit követően jogászként dolgozott, Nagy István pedig az erdélyi kulturális elit egyik kiemelkedő szereplőjévé vált. Mayer László ezalatt végig rácsok mögött ült, vagy katonai szolgálatot teljesített. Többen ugyanakkor megmaradtak a MADOSZ vezetőségében – Bányai László, Vincze János, Osztrovszki György – és újjak is csatlakoztak hozzájuk, mint például Balogh Edgár vagy Tamás Gáspár. Ezen kiemelkedő erdélyi magyar értelmiségiekről általánosan megállapítható, hogy számukra a népfrontos stratégia lényege-

sen jobban összeegyeztethető volt a népi alapokon álló, a népszolgálat vállalását szinte fetisizáló gondolatiságukkal. Jól mutatja ezt, hogy a nemzeti-forradalmi időszakok kimutatható módon elbizonytalanították és összezavarták őket, míg a népfrontos korszakban sokkal határozott felépéseket és energikusabb közösségszervezést figyelhetünk meg náluk.

A MADOSZ főként a kisiparosok, valamint a parasztok számára jelentett vonzerőt. Tagsága méretére csak becsléseink lehetnek, hiszen párttagkönyvek híján ezt lehetetlen pontosan megállapítani. Mezei Lajos egyik állítása, miszerint Székelyföldön húszezren lettek volna, túlzásnak tűnik. Valószínű, hogy néhány ezer madoszsról beszélhetünk, legtöbb ötezerről. Ugyanakkor az sem lenne szerencsés, ha teljesen igazságtalannok lennének a MADOSZ-szal szemben. Először is egy viszonylag frissen alakult pártról van szó, amelyik majdnem a semmiből kezdett építkezni, ráadásul úgy, hogy első tagjainak egyik része már 1934 előtt kompromittálódott a hatóságok előtt (Bányai László, Blázi István, Jakab János). Nem segített intézményesülésében az sem, hogy kezdetben felülről érkező parancsra, majd 1936 után főként helyi hatósági közegek visszaéléseiből kifolyólag ki volt téve a hatalom vegzálásainak.³²

A MADOSZ 1938-as betiltása ellenére folytatta kulturális jellegű, félig illegális működését az olyan nagyobb városokban, mint például Brassó, Kolozsvár vagy éppen Bukarest. Azonban arról, hogy a korábbi szabadabb kereteknek megfelelő szervezkedés, illetve szélesebb körű működés folytatódjon, szó sem lehetett. A madoszos értelmiségiek továbbra is a népi mozgalom gondolatköréből indultak ki, és a Duna-medence kis népeinek az összefogását hirdették. Habár a szervezet kebelében felmerült annak a kérdése, hogy szakítsanak antirevizionista álláspontjukkal, ezt elvetették, és továbbra is ellene foglaltak állást. Emellett arra törekedtek, hogy a „Vásárhelyi Találkozó alapjain álló”, Nagy István vezette csoportosulás révén bekerüljenek a Magyar Népközösségbe, és ehhez elnyerték a Szamos tartományi királyi helytartó támogatását. Hűségnyilatkozataik, nyílt leveleik olyan sikertelen próbálkozások voltak, amelyekkel a KRP Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága ösztökélésének megfelelően népfrontos működésüket szerették volna kiteljesíteni. Ezáltal azonban kétségtelenül részt vállaltak a király rendszerének működtetésében, legitimálásában is.

1939 májusától újra saját lapot adhattak ki *Erdélyi Magyar Szó* címmel. A lap szerkesztése munkálataihoz már csatlakozott a nem sokkal korábban szabadult Mayer László is, a MADOSZ első titkára, valamint Demeter János, aki újra részt vett a csoport tevékenységeiben. Hogy valóban a román állam emberei voltak-e, vagy „csupán a román és magyar burzsoázia közötti érdekellentéteket” használták ki, hogy törvényesen működhessenek – lehetetlen megállapítani. Ami biztos, arra vonatkozóan eddig nem került elő semmiféle hitelt érdemlő bizonyíték, hogy a román állam fizetett volna antirevizionista tevékenységükért.

És ezzel eljutottunk ahhoz a kérdéshez, hogy milyennek is látták a madoszosokat? A korábban idézett Féja megértően úgy gondolta, hogy feltehetőleg jóhiszeműen indultak el az útukon. „De torz, ellentmondásokkal teli eszmevilág keletkezett bennünk. A nemzeti és népi gondolat arra volt csak jó, hogy világszemléletük réseit betömjük vele”. A madoszos típusát pedig így írta le: „a szélsőbaloldal másrészt egy beteges terméketlen ember-típust fejlesztett ki: az eszmetermelő szövetkezeti tagot. – Pártalapítás terve, lapalapítás terve, tárgyalások jobbra és balra, végtelen elmélkedések a világmegváltó eszmék minél belterjesebb szaporítása érdekében: ez az ő életük”.³³ A magyarpárti politikusok a MADOSZ-ban Moszkva trójai falovát látták (Sulyok István), és ekként viszonyultak hozzá. Arra törekedtek, hogy elszigeteljék őket, hogy ne adjanak nekik „polgárjogot”. A madoszos alkatot Szele Béla már a királyi diktatúra idején Féja megállapítását idéző módon írta le: „Itt is, ott is előtérbe tolakszik egy-egy jól ismert figura, izeg-mozog, és az élet bajaival viaskodók és a balsors letiportjai között plántálgatja a bomlasztó tanok csíráit.”

Az OMP értelemszerűen a politikai ellenfelet látta a MADOSZ-ban, és ezért támadta őket akkor is, amikor már a népfrontos korszakban a madoszosok lényegesen lefaragták közéleti megnyilvánulásaik OMP-ellenes élet. Azonban azt is figyelembe kell vennünk, hogy a magyarpárti vezetők nem értették, és nem is igazán akarták érteni ezeket a fiatalokat. Nem voltak hajlandók komolyan venni őket, érdemben válaszolni kritikáikra, esetleg változtatni kizáró fellépésükön – egyszóval nagymértékben hozzájárultak ahhoz, hogy az Erdélyen belüli megosztottság jobb- és baloldal, öregek és fiatalok egy csoportja között elmérgegedjen. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy amikor a madoszosok Erdélyre néztek, akkor megcsontosodott struktúrákat, mindent átszövő társadalmi igazságtalanságot, és a magyarpártiak részvételével, nemzetiségre való tekintet nélkül zajló kizsákmányolást láttak. Ők tehát korántsem az OMP-ek vagy a Népközösséget szervezők Erdély-képét látták, amelyik tele volt „a magyarság vallási eszméktől áthatott, rendet és törvényt tisztelő szervezeteivel”.

A magyar állam képviselői kommunista és antirevizionista megnyilvánulásaikra figyeltek, és kezdettől fogva a román állam embereinek tartották őket. A román állam működtetői kezdetben kommunista irredentáknak minősítették a madoszosokat, és üldözték őket. Az 1936-os elismertetésük után csupán helyi visszaélések szintjén gátolták tevékenységüket, majd a királyi diktatúra idején „felfedezték” hasznosságukat a román állam integritása védelmében: őket mutatták fel revízióellenes magyarokként a világ közvéleménye előtt.

A MADOSZ alternatív jövőképeként a gyökerei mindezek mellett a magyar kulturális hagyományokból, a magyar függetlenségi tradícióból, a századforduló baloldali harcaiból, valamint a magyarországi forradalmak tapasztalatából táplálkoztak. Az értelmiségiek számára (például Bánnyai László, Demeter János, Tamás Gáspár vagy Vincze János) továbbá a romániai magyar politikai elittel szemben érzett ellenérzéseik politikai

projektté alakításának a lehetőségét is nyújtotta. A beszámolók alapján azonban a MADOSZ (főként a bukaresti és brassói szervezetek) a városokba bekerült idénymunkások jellegzetes kulturális és politikai szocializációs terévé is tudott válni – és ez egy másik értelmezési dimenziót nyit meg.

A madoszosok politikai tevékenysége ugyanis sokak számára közösséget, politikai szocializációt, és azt az élményt jelentette, hogy a közügyek többet is jelenthetnek, mint a rendfenntartók brutalitását vagy az adóbehajtókat, illetve az ezekkel szembeni kiszolgáltatottságot. Mint Bács Domokos megfogalmazta. „A MADOSZ nekem iskola volt. Olyan tanfolyam, aminek azután is sokat köszönhettem.” Ugyanebben az interjúban beszélt Bács arról is, hogy a bukaresti madoszosok felvonulásakor nemcsak megmutatták magukat az egész városnak, hanem azt is megélték, hogy közösségként léphetnek fel: „Minden évben május–júniusban majálist tartottunk az Andronache-erdőben. Azon a napon székely és magyar népviseletben, lányok és fiúk vonultak a Pantelimonon végig, tele voltak velük a villamosok, és semmi összetűzésünk sem volt senkivel” – mesélte.³⁴

Moszkva Erdélyben

■ Mint korábban említettem, a MADOSZ története 1938 után inkább számos esetben a korábbi időszakban vallott nézeteikkel is szakító madoszosok története, hiszen a szervezet megszűnt, káderei pedig hol független értelmiségiként, hol illegális kommunistákként tevékenykedtek. A Ribbentrop–Molotov-paktummal ráadásul a népfrontos korszaknak is befellegzett, és az újabb nemzeti-forradalmi időszak már sokuk számára elfogadhatatlan volt, míg az újraszerveződők többsége is a kommunista mozgalom illegális útjait róttá, amelyek nem ritkán börtönökbe és lágerekbe vezettek. A madoszosok története 1944–1945-ben vett igazi fordulatot, amikor a Vörös Hadsereg az oldalt váltott román hadsereggel közösen elfoglalta Észak-Erdélyt. A Román Királyságban új rendszer alapjait kezdték lerakni, amiben a Magyar Népi Szövetséget 1944 őszén megalapítók számára a MADOSZ két világháború közötti működése legitimációs hivatkozássá nemesült.

A MADOSZ 1934-ben kezdődött története így 1944-ben, a Magyar Népi Szövetség neve felvételével hivatalosan is véget ért. A kulcsszereplők egy része – például Bányai vagy Kurkó – továbbra is meghatározó maradt, míg sokan mások eltűntek a szervezet életéből. A jelek szerint mindazok, akik 1940 előtt madoszosok voltak, úgy gondolhatták, hogy igazuk volt; beteljesedett, amit mások korábban képzelgésnek minősítettek: a náci Németország valóban elbukott, a szovjet Vörös Hadsereg pedig megnyerte a háborút, és bevonult az országba. A háború pusztításai és az illegálitás, illetve a börtönökben és lágerekben töltött évek után pedig akár abba a hitbe is ringathatták magukat, hogy tényleg új világot tudnak majd felépíteni, és a „népkisebbségi” állapotból fakadó problémák megoldást nyernek.

Különösen előnyös helyzetet teremtett az észak-erdélyi baloldaliaknak az, hogy az Észak-Erdélyt el-, illetve visszacsatoló szovjet és román csapatok után érkező román közigazgatást a szovjetek a paramilitáris „Maniu-gárdisták” által elkövetett atrocitásokra hivatkozva (és szem előtt tartva a román és magyar politikusok zsarolásának a lehetőségét) 1944. október 25-én kiharcolták a területről. A döntéssel a szovjetek a kommunisták által dominált kormány kinevezését szerették volna kieroszakolni. Az észak-erdélyi szovjet katonai közigazgatást *intermezzója* alatt pedig éppen azokból az emberekből válogatták ki a helyi vezetőket, akik korábban kapcsolatban álltak a kommunistákkal, vagy legalábbis bírták a bizalmukat. Ezeket legtöbbször az adott település etnikai arányainak megfelelően választották, gyakran az MNSZ (és az egykori MADOSZ) és az Ekésfront tagjai közül.³⁵ Ennek talán legerősebb szimbolikus jelentőségű példája Kolozsváron és Kolozs megyében volt. „Erdély fővárosának” polgármesteri címét Tudor Bugnariu, az alpolgármesterét pedig Demeter János kapta meg. Kolozs megye élére ugyanekkor id. Teofil Vescan került, míg a helyettese Csőgőr Lajos lett.

A történet azonban ezzel korántsem ért véget. Észak-Erdélynek a román államba történő újbóli integrálását követően az egykori madoszosok a politikai hatalmuk és befolyásuk csúcsára emelkedtek. Azonban, mivel kisebbségiek voltak, és kisebbségiként ezt nem nagyon lehet kikerülni, válaszút elé érkeztek. Először is voltak olyanok, mint Kurkó Gyárfás és Méliusz József, akik a MADOSZ nyomán létrehozott Magyar Népi Szövetséget nem a Kommunista Pártnak tökéletesen alárendelt tömegszervezetnek képzelték el, hanem a kommunista világon belül mozgó, de a romániai magyarság baloldali érdekképviseleteként működő szervezetként. Tehát a korszakban lehetségesnek vélt módon tovább akarták vinni az erdélyi magyar önszerveződés hagyományait.

De voltak mások is, mint Bányai László és Vincze János, akik nem mertek vagy nem akartak erre az útra lépni. Mindennek meg is lett a következménye, mert az egykori madoszosok több vezetőjét az ötvenes évek elején komolyan meghurcolták. Kurkó Gyárfást, az MNSZ és korábban a MADOSZ elnökét például az akkori román hatóságok a római katolikus püspökkel, Márton Áronnal és a szociáldemokrata Lakatos Istvánnal tették egy kirakatperbe, és azzal vádolták őket, hogy Erdély elszakítására esküdtek össze. Nyilván az Erdély Romániához tartozását már 1945-ben kimondó MNSZ-t vezető Kurkó esetében szó sem volt ilyesmiről, de ez is mutatja talán, hogy a volt madoszosoknak nem igazán bocsátották meg még azt sem, hogy túlságosan sokat gondoltak arról, hogy mekkora mozgásterük van. Ilyen helyzetbe sem Bányai, sem Vincze János nem került.

Kevesen vitatkoznának azonban azzal, hogy mind a meghurcoltak, mind a Román Kommunista Párt kádereiként szédítő karriert befutók egyetértettek azzal, hogy a romániai magyarság számára az 1945 utáni politikai rendszer sem hozta el a várva várt egyenjogúságot, végső soron a romániai magyar népkisebbségi helyzet trianoni békeszerződésig leve-

zethető visszasságainak feloldását. Kisebb-nagyobb fellélegzési időszakokat azonosíthatunk ugyan a kijelentések és gesztusok szintjén a kisebbségi kérdés megoldását a kezdetektől fogva felvállaló rendszert vizsgálva, de a Gheorghe Gheorghiu-Dej, majd pedig a Nicolae Ceaușescu nevével fémjelzett időszak összességében szétziláltan és kétségbeejtő kisémmizettségben hagyta a közösséget – ha a modernitás teremtette állapotokkal való megbirkózás nem lett volna amúgy is elég nagy kihívás.³⁶

Végezetül pedig a kérdés: mi is volt valójában a MADOSZ, autentikus kisebbségi baloldali generációs csoportosulás vagy Moszkva trójai falova Erdélyben? Egyértelmű választ erre adni azonban nehéz: ha a kellő távolságból nézzük a történetet, Moszkva stratégiai érdekeinek megfelelően mozgó csoportosulást látunk, de ha közelebbről, akkor útkereső fiatalok összefonódó életútjai bomlanak ki előttünk, akiknek egyrészt nyomta a vállát a kisebbségi sors és a magukra vállalt népszolgálati feladat, másrészt pedig egy utópia felé fordulva remélték feloldozni azt, ami talán feloldozhatatlan.

■ JEGYZETEK

1. A MADOSZ-t a magyar helyesírás szabályai alapján *Madosznak* kellene írni, hiszen nem betűszóról, hanem mozaikszóról van szó. Ennek ellenére tanulmányomban a bevettnek számító MADOSZ-t használok a Magyar Dolgozók Országos Szövetsége rövidítésére.
2. L. Balogh Béni: *A dél-erdélyi magyar kisebbség helyzete 1940–1944 között*. In: *Korrajz 2003*. A XX. Század Intézet Évkönyve. Válogatta: Földesi Margit. XX. Század Intézet, H. n., 2004. 39–53. (Online: http://adatbank.transindex.ro/html/cim_pdf1608.pdf)
3. Tanulmányom az 2020-ban megjelent kötetemen alapszik: Főcze János: *A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2020.
4. Nagy Mihály Zoltán: *Kisebbségi érdekképviselet vagy pártpolitika? A Magyar Népi Szövetség története (1944–1953) (Doktori disszertáció)*. Pécsi Tudományegyetem, Pécs, 2011. 31.
5. György Béla: *A romániai Országos Magyar Párt története (1922–1938)*. Pro-Print, Csíkszereda, 2017. 155–156.
6. Például Gyárfás Elemér (lásd Gyárfás: *A szovjet-propaganda és a romániai magyar kisebbség*). Ugyanakkor mások, mint 1930-ban Paál Árpád méltatta a szintén internacionalista alapon szerveződött szociáldemokraták politikai szerepvállalását, ugyanis ők fontosnak tartották a nemzeti kisebbségi jogok kérdését, és felvállalták azok képviseletét. Lásd: Uo. 156.
7. Sulyok István: *A kisebbségi kérdés szociológiai oldala*. Erdélyi Múzeum 1931. 4–6. sz. 170–181.
8. S. I.: *A trójai faló*. Erdélyi Lapok 1936. november 7.
9. *A Kommunisták Romániai Pártja V. Kongresszusának jegyzőkönyve* [román nyelven]. Arhivele Naționale Române, Serviciul Arhive Naționale Istorice Centrale – ANR ANIC [Román Nemzeti Történeti Levéltár Jelenkortörténeti Levéltára] Colecția documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare – Colecția 50. [Az elnyomó szervek által a Román Kommunista Párt és a forradalmi tömegmozgalmi szervezetek tevékenységéről összeállított dokumentumok gyűjteménye] (Col. 50). 11. kötet. Dosar 7920 (D7920). f. 859.
10. Bányai visszaemlékezése szerint Mezei mellett a brassói pártszervezet részéről még Hoványi Ilona instruktor és Frieder Jenő KISZ-titkár jártak a környéket. Bányai László: *Válaszúton*. Kriterion, Buk., 1980. 159.; Mezei Lajos: *Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában. A gyimesi parasztok 1934-es felkelése*. Korunk 1969. 11. sz. 1710–1714. Vö. *Bákay Domokos visszaemlékezéseiből*. In: Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások* (Online: <http://mek.oszk.hu/02000/02067/02067.htm#4> – Utolsó letöltés: 2022. 08. 12.) A szervezkedést az ekkoriban a KRP Erdélyi Tartományi Bizottságát Kolozsváron vezető Ráncz József felügyelte. Habár a korabeli dokumentumokban a neve nem tűnik fel, a harmincas évek végén – mint látni fogjuk – a pártfegyelemi eljárás alá került Mezeiért ő kezkesedik, és éppen a Gyimes völgyében kifejtett tevékenységével indokolja bizalmát.

11. Mezei visszaemlékezésében azt állítja, hogy a helyi OMPE-ek egy csoportja részt vett a MADOSZ megalakításán is. Mezei Lajos: *Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában*. i. m. 1710–1714.
12. Mivel még az OMPE megnevezést használták.
13. *Gyimesvölgy aranybányája*. Székelyföldi Néplap 1934. október 7.
14. A gyimesbükki csángók Ciurdea tanító felfüggesztését kérik, mert nem akarják, hogy egy olyan ember tanítsa gyermekeiket, aki embert ölt. Keleti Újság 1934. október 20.
15. Direcția Județeană Harghita a Arhivelor Naționale – DJANH [Román Nemzeti Levéltár Harghita megyei kirendeltsége]. Fondul Penitenciarului Județului Ciuc (A csákszeredai börtön Fondja – Fond 9.) Dosar 111 (D111). f. 1.
16. Uo.
17. *Mi történt a Gyimes mentén? Gyimesbükkéről indult ki a mozgalom – Az adóvégrehajtók ellen irányult a falusiak dühe*. Keleti Újság 1934. október 17.
18. DJANH, Fond 9. D112. f. 1.
19. Mezei Lajos: *Hol csángó ingben, hol vasutas ruhában*. i. m. 1710–1714. Vö. *Bákay Domokos visszaemlékezéseiből*. i. m.
20. *Bákay Domokos visszaemlékezéseiből*. i. m.
21. A Gyimes völgyében lezajlott lázadásról írt szövegíró a *BBC History* 2016. májusi számában megjelent, hasonló című tanulmány javított és bővített változata. Főcze János: *A Gyimes-völgyi parasztlázadás*. *BBC History* 2016. 5. sz. 68–71.
22. ANR ANIC. Fondul Comitetului Central al Partidului Comunist Român, Secția Organizatorică – Fond CC PCR SO [A Román Kommunista Párt Központi Bizottsága Szervezeti Osztályának fondja]. 68/1934. f. 6.
23. *Apel al Secretariatului central al MADOSZ-ului cu privire la organizarea unei campanii de protest împotriva procesului intentat țăranilor din Valea Ghimeșului* [A MADOSZ felhívása összes megyei, járási és falusi intézőbizottságához]. Kolozsvár, 1935. január. ANR ANIC. Uniunea Populară Maghiară, M. A. D. O. SZ. – Fond 27. [A Magyar Népi Szövetség iratai]. 375. sz. mikrofilmtekercs (R375). 567. sz. felvétel (C567).
24. Horváth Sámuel kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935. február 18. ANR ANIC. Colecția Procese întocmite de organele Justiției, Siguranței și a Jandarmeriei pentru comuniști, militanți ai mișcării muncitorești și ai organizațiilor de masă revoluționare – Fond 96. [Az igazságszolgáltatási, titkosszolgálati és csendőrségi szervek által a munkásmozgalmi aktivisták ellen összeállított peranyagok gyűjteménye]. Dosar 1197 (D1197). f. 23.
25. Mayer László kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935. február 19. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 25.
26. Legalábbis erre lehet következtetni remegő kezű aláírása, valamint vallomásának gyökeres megváltoztatása alapján.
27. Mayer László kihallgatási jegyzőkönyve [román nyelven]. 1935. március 13. ANR ANIC. Col. 96. D1197. f. 95–105.
28. Törökfalvi István ügyvéd kapcsolata a kommunizmussal még a kolozsvári diákévei idejére tekintett vissza. Az akkor joghallgatót ott találjuk ugyanis az egyik, Demeter János és Mayer László vezette kolozsvári egyetemi kommunista sejtben. *Ismeretlen személy visszaemlékezése*. 1979. február 19. Csíki Székely Múzeum (CSSZM). Bányai László hagyatéka (BLH).
29. Ion Gheorghe Maurer 1902. szeptember 23-án született Bukarestben. Szülei, Josef Maurer és Jeana Demaret mindketten francia nyelvet tanítottak a román fővárosban. Maurer jogot hallgatott, majd 1927-ig a bírósági hivatalban dolgozott. Ezután beiratkozott az ügyvédi kamarába, s fokozódó érdeklődéssel fordult a marxizmus felé, majd felajánlotta az egyik általa ismert pártagnak (Petre Zissu), hogy ingyen elvállja a kommunisták bírósági ügyeinek védelmét. 1936-ban tagja lett ugyanakkor a Radikális Parasztpárt és az Demokratikus Ügyvédek Blokkja (Blocul Avocaților Democrați) népfretilti szervezeteknek is. Ion Gheorghe Maurer önéletrajza [román nyelven]. D. n. ANR ANIC. Fond CC al PCR. Secția Cadre (Káderosztály). M1735. f. 42–43.
30. Mint a nyomozás megállapította, a szöveget Póra Imre vetette papírra, és Tankó Imre Vajda diktálta.
31. Jó példa erre a sajátos jelenségre a KRP EBT kiáltványa, amelyben a szovjet befolyás alatti független Erdély mellett foglaltak az erdélyi kommunisták állást a második bécsi döntés előtti napokban. Az irat közléséért és értelmezéséért lásd Főcze János: *Kikiáltani a független Erdélyt, vagy elfogadni a második bécsi döntést? A Kommunista Romániai Pártja Erdélyi és Bánsági Tartományi Bizottsága vargabetűi 1940 júliusa és szeptembere között*. *ArchívNet* 2018. 4. szám. (<https://www.archivnet.hu/kikialtani-a-fuggetlen-erdelyt-vagy-elfogadni-a-masodik-becsi-dontest-a-kommunistak-romaniai-partja> – Utoljára letöltve: 2022. 08. 12.)

32. Írom ezt anélkül, hogy a párttörténelem szenvedéstörténetét szeretném tovább folytatni. A dokumentumok azonban rengeteg visszaélést, testi bántalmazást, jogtörést és indokolatlan fellépést rögzítettek, amelyek, ha nem is fedhetik el mindezt, amit a MADOSZ-ról tudunk, eltekinteni se lehet ezektől.
33. Féja Géza: *Magyar jobboldal és magyar baloldal Erdélyben*. Magyarország, 1938. augusztus 27. Újraközlés: *Magyar jobboldal és magyar baloldal Erdélyben (Kolozsvár, 1938. augusztus)*. In: Féja Géza: *Erdély emlékezete*. Éghajlat, Bp., 2011. 167–170.
34. Tar Károly: *Bákay Domokos életrajza*. In: Tar Károly: *Erdélyi sors. Szociográfiai írások*. i. m.
35. Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor: *Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. In: Nagy–Vincze: *Autonómisták és centralisták. Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)*. Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print, Kvár–Csíkszereda, 2004. 71.
36. A rendszerváltás óta eltelt időszak értékelése nem feladatomban.

